

Непомнящий Олександр Михайлович, доктор наук з державного управління, професор, заслужений будівельник України, президент Громадської спілки «Міждержавна гільдія інженерів-консультантів», професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (044) 264-52-54, e-mail: n_a_m@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-5766-3150>

Марушева Олександра Анатоліївна, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (044) 264-52-54, e-mail: marusheva.o@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Анотація. Карантинні обмеження, спрямовані на запобігання розповсюдження COVID-19 в Україні, вплинули на всі сфери життєдіяльності держави та суспільства. Як відомо, освіта – надбудова інтелектуально-духовного та фізично-культурного розвитку особистості. Потрібно відмітити, що процес отримання знань визначає основи соціалізації особистості та економічного благоденства. Такі категорії, як суспільно-політичний розвиток та ціннісно-культурні ідеали також визначаються освітнім процесом. Враховуючи вищезазначене, доцільно дослідити ті зміни та перепрофілювання, що відбулись в Україні – особливо, в контексті процесу навчального пізнання у закладах освіти.

Вимоги Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у редакції від 10.07.2021 р.) передбачають допоміжну роль освітнього процесу

щодо реалізації професійно-профільних компетентностей особистості. Базові елементи людського статусу, як-от: суспільний вибір, персонально-соціальна відповідальність, орієнтація на загальнолюдські цінності та відповідне концептуальне спрямування власних дій є додатковими факторами, що визначають позиції освіти у системі політико-громадянського устрою держави Україна.

У контексті вищезазначеного, важливим аспектом дослідження стало виявлення компаративно-відмінних теорій та ідеологій дистанційного навчання, що застосовуються в Україні, країнах-членах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки. Суть навчання онлайн – не лише у використанні відповідних платформ відеозв'язку (Zoom, Skype, Google Meet тощо), але й у відповідній ефективності надання освітньо-теоретичного матеріалу.

За Конституцією України, право людини на освіту є невід'ємним та непорушним. Забезпечення отримання необхідного масиву інформації відповідно до освітньої програми – обов'язок закладу вищої освіти перед здобувачем освіти. Відтак, актуальним є дослідження процедурних аспектів організації дистанційної освіти в Україні (порівняно з аналогічними процедурами в країнах ЄС та США) у контексті загальновизнаної автономії навчальних закладів. В Україні останню аксіому визначає стаття 1 Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у редакції від 10.07.2021 р.).

Ключові слова: дистанційне навчання, освітній процес, онлайн-платформа, науково-теоретичні концепти, профільні знання.

Непомняшчыу Олександр Мухайлович, Doctor of Public Administration, Professor, Merited Builder of Ukraine, President of Interstate Consultants Engineers Guild, Professor of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel

Management, 03039, Kyiv, Frometivska Str., 2, tel.: (044)264-52-54, e-mail: n_a_m@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-5766-3150>

Marusheva Oleksandra Anatoliivna, Doctor of Public Administration, Docent, Professor of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Frometivska Str., 2, tel.: (044)264-52-54, e-mail: marusheva.o@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9126-4674>

SOME ASPECTS OF ORGANIZING DISTANCE LEARNING THROUGH LOCKDOWN

Abstract. Lockdown restrictions aimed at preventing the spread of COVID-19 in Ukraine have affected living environment of the state and society. It is commonly known that education is a superstructure of intellectual, spiritual, physical and cultural development of the individual. It should be noted that the process of gaining knowledge determines the foundations of social engagement of the individual and economic welfare. Such categories as socio-political development and value-based cultural ideals are also determined by the educational process. Taking into account the above, it is advisable to study the changes and repurposing that have taken place in Ukraine – especially in the context of educational learning in educational institutions.

The provisions of the Law of Ukraine "On Education" No. 2145-VIII dated 05.09.2017 (as amended on 10.07.2021) provide for the auxiliary role of the educational process in the implementation of professional and specialized competencies of the individual. Basic elements of human status, such as public choice, personal and social responsibility, orientation to the human values and respective conceptual direction of their own actions are additional factors that determine the position of education in the system of political and civil structure of Ukraine.

In the context of the above, identifying comparatively different theories and

ideologies of distance learning used in Ukraine, the member states of the European Union and the United States of America have become an important aspect of the study. The essence of online learning is not only in the use of appropriate video communication platforms (Zoom, Skype, Google Meet), but also in the effectiveness of providing educational and theoretical material.

According to the Constitution of Ukraine, the human right to education is inherent and inviolable. Ensuring that the necessary array of information is obtained in accordance with the personal academic program is the responsibility of the universities to the applicants. Thus, it is relevant to study procedural aspects related to arranging distance learning in Ukraine (compared to similar procedures taking place in the EU and the USA) in the context of universally recognized autonomy of educational institutions. In Ukraine, the latter axiom is defined by Article 1 of the Law "On Education" No. 2145-VIII of 05.09.2017 (as amended on 10.07.2021).

Keywords: distance learning, educational process, online platform, scientific and theoretical concepts, specialized knowledge.

Постановка проблеми. На сучасному етапі, онлайн-комунікація та використання засобів Інтернет-зв'язку є потребою часу. Проте, різниця між аудиторним та онлайн-навчанням суттєва. В першу чергу, вона виявляється у відсутності прямого зорового контакту та неможливості організувати повноцінну дискусію.

Наприклад, вчені Стенфордського університету довели та дослідили природу феномена «Zoom-втома». Відеоконференція є заміником освітніх онлайн-занять під час пандемії коронавірусу, проте вона не вирішує проблему людського спілкування. Індивідуальні портретні зображення та комунікація з малознайомими людьми є додатковим негативом, зумовленим онлайн-конференціями.

Видання «Financial Times» переконано, що відеозв'язок має приватну природу. Так, до розповсюдження COVID-19 Skype переважно

використовували для контактів із родичами. Реальність внесла корективи – відтепер «відеоприватність» замінена регулярними онлайн-контактами.

Відтак, виникають такі питання. По-перше, яким чином окремих навчальний заклад організовує освітній процес в умовах COVID-19? По-друге, які засоби стимулювання (контролю, моніторингу) успішності здобувачів освіти застосовуються? По-третє, яким чином забезпечується ефективність онлайн-навчання в умовах карантину – як в Україні, так і в раніше згаданих країнах Європейського співтовариства та Сполучених Штатах Америки?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення процедурних аспектів організації навчання в умовах карантину є предметом наукового інтересу багатьох учених та одночасно – онлайн-видань. У контексті даного дослідження необхідно виокремити науковий доробок К. Лі, Ф. Лалані, Д. Мірончука, Г. Лутфуллаєва, М. Вайндорф-Сисоєвої, Д. Штихно та інших.

Мета статті – дослідити аспекти організації процесу дистанційного навчання в умовах карантину – зокрема, шляхом порівняльного аналізу цього процесу для України, країн Європи та США.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на організаційно-законодавчий масив, що забезпечує освітній процес в Україні, варто акцентувати увагу на двох складових: самостійність та автономність прийняття рішень закладами вищої освіти (далі – ЗВО) щодо особливостей освітнього процесу. Дані підходи визначені Законом України: «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у редакції від 10.07.2021 р.) та Законом України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01.2020 р. (у редакції від 01.05.2021 р.).

Як ЗВО, так й інші навчальні заклади самостійно вирішують питання організації навчального процесу. Статтею 38 Закону України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01. 2020 р. (у редакції від 01.05.2021 р.) регламентовано, що освітній процес організовується за ініціативою керівника та відповідно до його розпоряджень [1].

Особливої актуальності у контексті розповсюдження та розбудови системи дистанційної освіти в Україні (період 2020-2021 рр.) набуло Положення про дистанційне навчання (наказ МОН № 466 від 25.04.2013 р.). Документом визначено, що онлайн-навчання є окремим підвидом здобуття освіти. Реалізація процесу відбувається шляхом поєднання технологічно-наукових ідеологій освіти [2].

Додатково, п.3.2 зазначеного Положення (№ 466 від 25.04.2013 р.) визначено основні форми проведення занять у дистанційному форматі. До них віднесено лекцію, семінарські заняття (уроки), практичні заняття, лабораторні роботи та передекзаменаційні консультації. Варто констатувати таке: законодавець намагається нівелювати «розрив» між офлайн та онлайн-навчанням шляхом впровадження семантики освітньої процедури.

З точки зору теоретико-методологічних підходів, досить контраверсійним виглядає процес реалізації викладачем персональних знань у онлайн-режимі. Відповідно до вимог Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у редакції від 10.07.2021 р.), викладацька діяльність реалізує та спрямовує світогляд та інтелектуальні надбання здобувача освіти у русло ефективності. Питання в тому, яким чином це можливо за відсутності «живого спілкування» [3] ?

Більше того, онлайн-навчання шляхом використання платформ Zoom, Skype та Google Meet повністю позбавляє можливості впровадити ідеї, започатковані Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» № 1324-VII від 05.06.2014 р. Толерантне ставлення до здобувача освіти з особливими потребами можливе лише шляхом очного спілкування з одногрупниками, поєднаного із певним «спрямуванням» педагога.

До того ж, варто зупинитися на дослідженні термінів «онлайн-навчання» та «дистанційне навчання». Перший освітній онлайн-курс у мережі Інтернет був проведений викладачем Університету Острова Принца Едварда (Канада) Девідом Корм'єром. Він визначав даний захід як «онлайн-

навчання». Таким чином, дистанційне навчання – систематизований процес отримання знань, частинами якого виступають такі елементи, як лекційно-семінарські та практично-лабораторні конференції із використанням онлайн-зв'язку. «Онлайн-навчання» визначає специфіку отримання знань під час дистанційного формату здобуття освіти [4].

Варто відзначити, що лише застосування онлайн-платформ задля ефективного навчання онлайн є недостатнім. Досвід ЗВО в Україні це демонструє: механічне виконання завдань та копіювання Інтернет-джерел не має нічого спільного із поняттям «освіта» відповідно до Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у редакції від 10.07.2021 р.), та Положення про дистанційне навчання (наказ МОН № 466 від 25.04.2013 р.).

Реалізація євроатлантичних освітніх підходів на теренах України можлива за умови неухильного дотримання певних основ організації дистанційної освіти. Американські вчені Б. Мінз, М. Бакіа та Р. Мерфі у 2014 році виділили дев'ять автономних параметрів, що має застосувати навчальний заклад під час проектування онлайн-курсу навчання. Зокрема, заклади вищої освіти повинні працювати над налагодженням моделі навчання (власне електронне, змішане, вебінарне). Окрім цього, навчальним закладам необхідно враховувати такі фактори, як: темп засвоєння; кількість здобувачів освіти; роль викладача та студентів (та, відповідно, їх комунікація); синхронна взаємодія (як похідна варіація від попереднього); зворотній зв'язок (комунікація поштою, месенджером, за допомогою онлайн-платформи) тощо [5].

Поміж тим, вагома роль у побудові ефективного формату дистанційного навчання – в особистості педагога. На переконання Г. Лутфуллаєва, педагогічна технологія є вмінням вченого пристосувати власну програму під вимоги обставин (курс-пояснення, курс-практика, курс-дослідження, колективний курс). Баланс між наданням матеріалу та заохоченням є ключовим: в умовах пандемії COVID-19 важливо не лише надати певний фактаж, але й організувати адаптоване навчання, що

дозволить оцінити ступінь успішності кожного студента [6].

Онлайн-навчання відрізняється від аудиторних занять стилістикою сприйняття інформації. Так, К. Лі та Ф. Лалані слушно зауважують, що лекції у формі презентацій або онлайн-курси потребують значної концентрації уваги. Реальна комунікація дозволяє запам'ятати більше інформації шляхом психологічних асоціацій: зорових, сенсорних, інтелектуальних. Таким чином, успішна онлайн-освіта – процес когнітивного осягнення, а не лише передачі певного роду інформації шляхом Інтернет-з'єднання [7].

Досить слушним є розмежування понять «дистанційне навчання» та «екстремально-дистанційне навчання». Так, на думку М. Вайндорф – Сисоєвої, у березні 2020 року весь світ дізнався про навчальні ресурси, що не були відомі раніше. Прикладом у сфері масової онлайн-освіти є проект «Coursera», започаткований професорами інформатики в Стенфордському університеті, яким запроваджено безкоштовні онлайн-курси з різних дисциплін. Проте, «потокове» отримання знань не дозволяє цілком виважено, зріло та вміло обробляти інформацію [8].

Як відомо, на початку дистанційного навчання в Україні більшість ЗВО стикнулись із неможливістю його предметного запровадження. Дослідниця Б. Лоукі у статті «Онлайн навчання у пост-COVID еру» виділяє віхові питання, на які навчальний заклад повинен відповісти перед початком онлайн-навчання. В першу чергу – чи є ймовірність його ефективності. По-друге – чи є в університеті/ школі /ліцеї достатньо ІТ-ресурсів та людського потенціалу співробітників для реалізації подібного завдання. По-третє – чи можливо розділити перехід від офлайну до онлайн на конкретні етапи. І наостанок – як перехід (якщо він реалізований) вплинув на педагогічний склад та здобувачів освіти [9].

Фактично, проблеми онлайн-навчання ідентичні як для України, так і для країн ЄС чи США. Різниця – у ступені дослідженості питання. Американський науковець Л. Сонг ще у 2004 році констатував негнучкість онлайн-формату отримання знань. Студенти завжди націлені на двосторонню

взаємодію, а Інтернет-платформи не в змозі це забезпечити. Додатковим елементом є проблема практики – без цього студент не зможе розкрити власний потенціал. Натомість, онлайн-контент є переважно теоретичним [10].

Окрім того, суміщення роботи за фахом та навчання шляхом використання Інтернет-мережі негативно впливає на ступінь залученості до освітнього процесу: перевага надається роботі за фахом. Компетентності дистанційного навчання (онлайн-платформи, мережі, ресурси – Google Classroom та ін.) використовуються здобувачами освіти на нерегулярній основі. На думку М. Паркса, студенти найчастіше не підготовлені до використання систем організації Інтернет-навчання [11].

Потрібно відзначити, що Інтернет-навчання має як переваги, так і недоліки. Задля визначення доцільності його використання під час карантину, варто згадати позицію Г. Марка та Б. Семаана: на їх погляд, технології вирішують проблеми, що виникають під час криз (як, приміром, COVID-19). Суть у запровадженні цифрово-комунікативної парадигми: під час надзвичайних ситуацій особа залишається частково «відрізаною» від навколишнього середовища, проте її право на освіту зберігається за умови доступу до Інтернет-ресурсів [12].

Так або інакше, завдяки глобалізації у педагога з'являється широке коло можливостей для реалізації навчальних планів онлайн. Зокрема, науковець М. Кебрітчі наголошує на можливості аудіовізуальних та текстових комбінацій. Інтернет-навчання із використанням платформи Zoom дозволяє поширити зображення власного дисплею, що суттєво додає гнучкості та наочності лекційному матеріалу [13].

Певний негатив, пов'язаний із онлайн-навчанням, полягає у труднощах комунікації. Наприклад, Т. Фавале слушно відмічає гіпотетичну можливість зіткнення із технічними труднощами, що сповільнюють учбовий процес. Перевага дистанційного навчання – часова та локаційна гнучкість – може перетворитись на недолік за умови безвідповідального використання

вільного часу здобувачем освіти. До того ж, Інтернет-навчання не враховує персональний (людський) фактор – кожен індивід по-різному сприймає ситуацію онлайн-комунікації. У сукупності, наявні стреси можуть призводити до емоційного вигоряння, перевтоми, виснаження та певною мірою – десоціалізації. Так, методологія дистанційного навчання може бути ефективною там, де має місце її психологічне сприйняття студентом [14].

Для країн-членів Європейського Союзу однією з основних проблем організації дистанційного навчання стала відсутність інформаційно-освітніх ресурсів. Програми «електронного навчання» не розроблялися, або не містили предметно-організаційної конкретики. Так, В. – М. Кожокаріу впевнений у необхідності матеріального забезпечення навчальних Інтернет-стартапів із використанням онлайн-мережі. Система освіти потребує перетворення у двоступеневий формат, де будуть окремо визначені концепти онлайн та офлайн навчання, відповідно [15].

У свою чергу, С. Аффуне у дослідженні впровадив поняття «цифровий капітал». Ним пропонується позначати наявність належного інформаційного забезпечення — мова йде про керівництво закладу освіти, педагогічний склад та здобувачів знань. Необхідним виглядає розроблення додатків (у т.ч. мобільних), що дадуть змогу використовувати програму шляхом 3G/LTE та Wi-Fi підключення [16].

Логічним виглядає функціонування певної Інтернет-інструкції (гайду), що дозволить викладачеві та студенту розібратися із специфікою оцінювання, викладання та аналізу матеріалу онлайн. Відтак, цифрову неграмотність можна попередити.

Важливо зазначити, що більшість аспектів онлайн-навчання на сьогодні визначаються потенціалом ІТ-інфраструктури. Дослідниця К. Айєбі-Артур наводить приклад Нової Зеландії, де сейсмічна активність стала поштовхом до впровадження зручного гнучкого та профільного Інтернет-навчання. Для того, аби надавати послуги провайдера під час кризи (COVID-19, землетрус, тощо), необхідно мати відповідний «запас» цифрової міцності

[17].

Необхідно відмітити, що пандемія COVID-19 поставила знак питання перед поняттям «рівність освіти». Згідно з даними Всесвітнього економічного форуму 2020, є категорія студентів, що не здатна користуватися сучасною технікою або взагалі не має доступу до Інтернет-мережі. Рішення даної проблеми поки не знайдено. Відтак, цифровий розрив може збільшувати соціальну нерівність. Зазначені факти – пріоритетні для вирішення країнами Європи, США та Україною в контексті сталого і довготривалого освітнього розвитку [18].

В ідеалі, технології онлайн-навчання мають використовуватися регулярно — адже таким чином можливе їх удосконалення. Відтак, Н. Тодорова та Н. Бьорн – Андерсен ще у 2011 році пропонували користування Інтернет-платформами для навчання «до настання стихійного лиха». Розповсюдження COVID-19 стало каталізатором упровадження онлайн-освіти: додаток Zoom опинився у топ-чартах магазинів App Store та Google Play, дозволивши людям залишатися на зв'язку незалежно від професії та виду діяльності. Онлайн-класи, ділові зустрічі та веб-конференції стали частиною навчального процесу із застосуванням Інтернет-мережі [19].

Як зазначають К. Мейер та Дж. Уілсон, технологічний прогрес – джерело, за допомогою якого можливо вивести процес онлайн-навчання на вищий рівень та нівелювати згубний вплив від екстраординарних подій. Справа за навчальними закладами – важливо, аби процес дистанційного навчання відбувався за принципом вибірконості. Глобалізаційний прогрес – можливість перевести освітнє співробітництво на якісно новий рівень [20].

Фактично, дистанційне навчання в умовах стихійного лиха або пандемії (як COVID-19) ілюструє готовність системи освіти до нових викликів. Дослідник Е. Севілл відмітив, що заклади освіти мають заздалегідь готувати проєкти протидії епідеміям або надзвичайним ситуаціям. Схожої думки дотримується Р. Хуанг, вважаючи за необхідне впровадження концептів інформаційно-комунікаційної кооперації, електронних книг та

заміток, а також цифровізації тематичних лекцій в умовах карантинних обмежень, викликаних коронавірусною хворобою [21, 22].

Потрібно зауважити, що успішність онлайн-освіти залежить від симбіозу багатьох факторів. А. Мартін відносить до них такі: навчання, його зміст, мотиваційну складову, відносини у колективі та з викладачем, а також окремо – психічне здоров'я, як соціально-ментальну надбудову. Педагог повинен надавати онлайн-освіту із дотриманням наведених положень. Страх та неспокій, викликані пандемією або іншими надзвичайними ситуаціями, можуть бути знижені шляхом інтерактивного стилю надання інформації (брейн-ринги, бліц-опитування, тематичні публікації або відеолекції). Для України важливо здійснити вибіркове запозичення зазначених підходів – це дозволить пристосувати вітчизняну систему освіти до мірил країн-членів Європейського співтовариства [23].

Грамотна організація дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-19 ототожнюється із контекстним застосуванням інформаційного потенціалу. С. Тулл вважає, що стихійні лиха можуть стимулювати мотиваційний аспект персони до налагодження інформаційно-комунікативної парадигми та, відповідно, інструментів електронного навчання. Технології цифрового навчання повинні пройти належну перевірку та тестування до того, як стати «номером один» для наукової спільноти [24; 25; 26].

Окрім цього, освітній процес має кореспондувати положенням Конституції. В Україні, статтею 53 Конституції гарантується право на освіту. Однак, його дієвість визначається втіленням інклюзивності на практиці: кожен має здобувати освіту незалежно від етнічних / соціальних особливостей, місця проживання. До того ж, доступ до Інтернет-платформ потрібно надавати тим, хто з фінансових причин не має можливості користуватися смартфоном / ноутбуком / планшетним комп'ютером тощо.

Дистанційне навчання продовжує втілювати у життя ідею діджиталізаційних та цифровізаційних перетворень. Однак, цілком та

повністю замінити навчання офлайн неможливо – через що варто говорити про приватний, неперманентний характер Інтернет-навчання. Останнє, так або інакше, базується на концептах та ідеалах «прилюдної освіти». Завдання ЗВО (Україна) або закладу навчання іншого типу (ЄС та США) – компілювати та систематизувати бази оцінювання та заохочення через екран комп'ютера. Чати у соцмережах – один із найпопулярніших видів спілкування на сьогодні. Професійне спілкування за контекстом – явище куди більш комплексне та складне. Саме тому, воно потребує залученості у процедурні аспекти навчальної аутентифікації [27; 28].

Висновки. Дослідження аспектів організації дистанційного навчання в умовах карантину в Україні та розвинених країнах світу (члени ЄС, США тощо) дозволяє зробити висновок щодо стилістичної та ідеологічної новизни даного процесу. Інтернет-навчання – тимчасовий заміник аудиторних занять. Однак, за умови вірного та вибіркового застосування наукових концепцій та теорій, окреслених вище, його застосовність та спрямованість на академічний результат може отримати суттєвий приріст ефективності.

Література :

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01. 2020 р. (у редакції від 01.05.2021 р.) // Відомості Верховної Ради // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
2. Положення про дистанційне навчання (наказ МОН № 466 від 25.04.2013 р.) // Відомості Верховної Ради // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
3. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (у редакції від 10.07.2021 р.) // Відомості Верховної Ради // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. «Дистанційне навчання в екстремальних умовах» : Інтерфакс (Освіта) // Режим доступу :

<https://academia.interfax.ru/ru/analytics/research/4491/>

5. Barbara Means, Marianne Bakia and Robert Murphy, Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How (New York: Routledge, 2014). — 232 p.
6. Лутфуллаев Г. Досвід дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-19 : Самарканд, Узбекистан. — С. 66-68
7. Li, C. & Lalani, F. The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how : World Economic Forum, 29.04.2020 // Режим доступу : <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/>
8. Вайндорф – Сисоева М., Субочева М. Дистанційне навчання в умовах пандемії : проблеми та шляхи їх подолання : Проблеми сучасної педагогічної освіти (журнал), Москва, 2020. — С. 70-74
9. Lockee, B. Online education in the post-COVID era : Nature Electronics (Online Article), 2021 // Режим доступу : <https://www.nature.com/articles/s41928-020-00534-0>
10. Song, L., Singleton, E. S., Hill, J. R., Koh, M. H. (2004). Improving online learning: Student perceptions of useful and challenging characteristics. The Internet and Higher Education, 7(1). — P. 59–70.
11. Parkes, M., Stein, S., Reading, C. (2014). Student preparedness for university e-learning environments. The Internet and Higher Education, 25. — P. 1–10.
12. Mark, G., Semaan, B. (2008). Resilience in collaboration: Technology as a resource for new patterns of action. In Begole, B., McDonald, D. W. (Eds.), Proceedings of the 2008 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work. — P. 127–136
13. Kebritchi, M., Lipschuetz, A., Santiago, L. (2017). Issues and challenges for teaching successful online courses in higher education. Journal of Educational Technology Systems, 46(1).— P. 4–29.
14. Favale, T., Soro, F., Trevisan, M., Drago, I., Mellia, M. (2020). Campus

- traffic and e-Learning during COVID-19 pandemic : Computer Networks, NY, USA. — P. 261-262
15. Cojocariu, V.-M., Lazar, I., Nedeff, V., Lazar, G. (2014). SWOT analysis of e-learning educational services from the perspective of their beneficiaries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. — P. 112-122
  16. Affouneh, S., Salha, S., N., Khlaif, Z. (2020). Designing quality e-learning environments for emergency remote teaching in coronavirus crisis. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*, 11(2).— P. 1–3.
  17. Ayebi-Arthur, K. (2017). E-learning, resilience, and change in higher education: Helping a university cope after a natural disaster. *E-Learning and Digital Media*, 14(5). — P. 259–274.
  18. Davos 2020: World Economic Forum announces the theme : World Economic Forum // Режим доступа : <https://www.weforum.org/agenda/2019/10/davos-2020-wef-world-economic-forum-theme/>
  19. Todorova, N., Bjorn-Andersen, N. (2011). University learning in times of crisis: The role of IT. *Accounting Education*, 20(6).— P. 597–599.
  20. Meyer, K. A., Wilson, J. L. (2011). Online journal of distance learning administration (vol. IV, no. I). University of West Georgia, Distance Education Center.
  21. Seville, E., Hawker, C., Lyttle, J. (2012). Resilience tested: A year and a half of ten thousand aftershocks. University of Canterbury. — P. 134-135
  22. Huang, R. H. (2020). Handbook on facilitating flexible learning during educational disruption: The Chinese experience in maintaining uninterrupted learning in COVID-19 outbreak. Smart Learning Institute of Beijing Normal University. — P. 412-413
  23. Martin, A. (2020). How to optimize online learning in the age of coronavirus (COVID-19): A 5-point guide for educators. https://www.researchgate.net/publication/339944395_How_to_Optimize

[Online Learning in the Age of Coronavirus COVID-19 A 5-Point Guide for Educators](#)

24. Tull, S. P. C., Dabner, N., Ayebi-Arthur, K. (2017). Social media and e-learning in response to seismic events: Resilient practices. *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 21(1). — P. 63–76.
25. Marusheva O.A. Improving Mechanisms for Legal Regulation of Socio-Economic Relations in Construction. *Уральский научный вестник*. 2019. № 2(173) 2019. С. 34-51.
26. Marusheva O.A. Special aspects of the structure of the state mechanism of legal regulation of socio-economic relations in construction with respect to highly developed countries, members of the European Union. *News of science and education*. 2019. № 3(64) 2019. P.26-33.
27. Непомнящий О.М. Законодавство про енергетичну ефективність будівель / О.М. Непомнящий, О.В. Медведчук, О.А. Марушева // Будівництво без проблем : інтернет-журнал. – Київ, 2020. – Вип. 1. – С. 4-10. – Режим доступу : <https://bbp.net.ua/issues04>
28. Nepomnyashchyu, O. Social Investment As A Tool of Corporate Social Responsibility Realization in Europe / T. Burmaka, N. Orlova, O. Nepomnyashchyu, O. Melnykovych, O. Medvedchuk and I. Lahunova // Education Excellence and Innovation Management: A 2025 Vision to Sustain Economic Development during Global Challenges : Materials of the 35th IBIMA conference (April 1-2, 2020). – Seville, Spain, 2020. P. 10151-10162. ISBN: 978-0-9998551-4-0 (Scopus, Web of Science)